

KIRILGANLIK KAVRAMI VE ÖZERKLİK DEĞERİ IŞIĞINDA DEVLETİN SORUMLULUĞU

VULNERABILITY AND STATE RESPONSIBILITY IN THE LIGHT OF AUTONOMY

Nadire ÖZDEMİR*

Özet: Bu çalışmada, sosyal bilimler ve özellikle hukuk alanında henüz üzerinde durulan kırılğanlık kavramı farklı anlamlarıyla ortaya konmaya çalışılacak ve kırılğanlığın özerklik değeri ışığında ne tür bir bakış açısı sunabileceği tartışılacaktır. Bu tartışma özellikle devletin sorumluluğuna ilişkin sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırılğanlık, Kırılğan Özne, Özerklik ve Kırılğanlık, Devletin Sorumluluğu

Abstract: In this paper, the concept of vulnerability will be put forward with its different meanings and aspects and it will be discussed what kind of perspective can vulnerability offer in the light of the value of autonomy. This discussion will be dealt with especially in the context of social justice and equality principles regarding state responsibility.

Keywords: Vulnerability, Vulnerable Subject, Autonomy and Vulnerability, State Responsibility

I. Giriş

Hukuki kavram ve kurumlar, içinde bulunduğu çağın özellikleri, gelişmeleri ve gerekleri ile kaçınılmaz olarak şekillenir. Bu anlamda hukuki soru ve sorunlara bakış açımızı ve temel standartlarımızı belirleyen paradigmlar da “zaman ve yer göreceliği” doğrultusunda gelişip farklılaşabilir.¹ Çağın sorunlarına uygun yeni paradigmların ortaya atılması, mevcut sorunların tespitinde ve bunlara ilişkin çözüm önerisi üretmede yeni arayışlara ve daha önce gidilmemiş yollara vesile olur. Bu çalışma kapsamında da sosyal bilimlerde nispeten yeni

* Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, naozdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1406-4833, Makalenin Gönderim Tarihi: 24.8.2020, Kabul Tarihi: 24.08.2020

¹ Niyazi Öktem/Ahmet Ulvi Türkbağ, Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, İstanbul: Der Yayınları, 2017, ss. 276-277.

olan, sosyo-legal çalışmaların ve hukuk felsefesi tartışmalarının daha önce üzerinde çok durmadığı² “kırılğanlık” kavramı farklı anlamlarıyla birlikte ele alınacak ve bu kavramın özerklik değeri ışığında ne tür bir bakış açısı sunabileceği tartışılacaktır.³ Bu tartışma özel olarak, kırılğan özne karşısında devletin sorumluluğu ve bu sorumluluğu yerine getirme araçlarından başlıcası olarak hukukun rolünü eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri bağlamında ortaya koyacaktır.

II. Kavram ve Sınıflandırmalar

Kırılğanlığın (vulnerability), Latince kökeni “yara” anlamına gelen vulnus kelimesinden türetildiği ve insanda vücut bulmuş olan acı çekme kapasitesine vurgu yaptığı belirtilmektedir.⁴ Latince kökenine işaret etmesi anlamında kavramın kimi Türkçe çalışmalarda “yaralanabilirlik” olarak çevrildiği görülmektedir.⁵

Kırılğan olmak, “zarara, yaralanmaya, başarısızlığa veya kötüye kullanıma karşı hassas” olmaktır.⁶ Keza kırılğanlık yaş, cinsiyet, bedensel durum, sosyal statü gibi çeşitli etkenler bağlamında tanımlanabilir. Bu anlamda kırılğan öznenin farklı bağlamlar gözetilerek şekillendirilmesi, kırılğanlık kavramına ilişkin yaklaşımların çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu başlık altında kavrama ilişkin tartışmalara katılan belli başlı yazarların tanımından yola çıkarak kırılğanlığa dair çeşitli anlamlar ortaya konmaya çalışılacaktır.

² Phil Bielby, “Towards a legal theory of mental health vulnerability”, Workshop on Vulnerability and Social Justice, June 17-18, 2016. Leeds, Leeds University, s. 1.

³ Türkiye’de, hukuk alanında kırılğanlık, insan onuru ve insan hakları üzerine yazılmış bir çalışma için bakınız: Elif Çelik, İnsan Onurundan İnsan Kırılğanlığına: İnsan Haklarının Temelinde Yatan Kavramları Yeniden Ele Almak, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara 2015. Konuya ilişkin daha spesifik bir çalışma için bakınız: Muhammet Koçakgöl, “CEDAW’ın ‘Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiyesi’de Kırılğanlık Kavramı”, *TBB Dergisi* 143 (2019), ss. 385-406.

⁴ Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, “Introduction: What Is Vulnerability, and Why Does It Matter for Moral Theory?”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 4.

⁵ Cogito Yaralanabilirlik, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı 87, 2017.

⁶ Paul Formosa, “The Role of Vulnerability in Kantian Ethics”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 89.

Kırılğanlık literatüründeki en genel ayırım, kırılğanlığı tüm insanlar için geçerli olacak şekilde geniş ya da sadece belirli gruplar veya belirli özelliklere sahip insanlar açısından geçerli olacak şekilde dar olarak tanımlayan iki görüş arasında yapılmaktadır. Örneğin Bryan Turner'a göre kırılğanlık, insan varlığının maddi boyutunun farkında olarak, fakat ruhsal anlamda yaralanmaya da açık bir şekilde, çevresel koşullardan zarar görmeye ilişkin bir kapasitedir.⁷ Bu anlamda Turner tüm insanlar için geçerli olan geniş bir kırılğanlık tanımına işaret etmektedir.

Kırılğanlık ve hukuk literatürüne çok sayıda eser kazandırmış olan Martha Fineman'ın kırılğanlık yaklaşımına baktığımızda, onun da söz konusu kavramı geniş şekilde tanımladığı görülmektedir. Fineman, kırılğanlığın yaygın olan hukuk teorisinde veya siyaset felsefesinde sadece belirli bir gruba mahsus olarak tartışılması ve bu anlamda marjinalleştirilmesine karşı çıkar.⁸ Ona göre kırılğanlık insan doğasının evrensel, değişmez, sürekli ve kaçınılmaz bir niteliğidir.⁹ İnsan yapısı gereği fiziksel, biyolojik, ekonomik ve sosyal bakımdan hastalığa, tehlikeye ve türlü değişime sürekli bir şekilde açıktır.¹⁰ Bu insan anlayışına uygun olarak "kırılğan özne" Fineman'a göre hukuki, sosyal ve siyasal politikaların özünde yer alması gereken bir temeldir.

Kırılğan özne yaklaşımı, tek boyutlu liberal özne yaklaşımından farklı bir bakış açısı ortaya koyar: İnsan gerçekliğinin bir ömür boyunca çok çeşitli ve birbirine bağlı "yapabilirlikleri" içerdiği hususunu somutlaştırır.¹¹ Kırılğanlık yaklaşımının hukuki ve siyasi yansımaları bu insan gerçekliğini temel alarak yükselir. İnsanın kırılğan bir varlık oluşu onun diğer insanlara bağımlılığını gerektirir ve toplumsal kurumlar bu hususu gözeterek yapılandırılıp işlemelidir.¹² Kısacası genel anlamda her insanın kırılğan olduğu ve bu kırılğanlığın insanları birbirine bağlı kıldığı gerçeği Fineman yaklaşımının temel unsurlarıdır.

⁷ Bryan S. Turner, *Vulnerability and Human Rights*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2006, s. 28.

⁸ Martha Albertson Fineman, "Vulnerability and Inevitable Inequality", *Oslo Law Review* 4, no. 4 2017, s. 142.

⁹ Martha Albertson Fineman, "The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition", *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 20, 2008, s. 1, 8.

¹⁰ Fineman, 2008, ss. 9-10.

¹¹ Fineman, 2008, s. 12.

¹² Fineman, 2008, s. 12.

Fineman'ın kırılğanlığı geniş anlamıyla ele alması görüşü başka hukuk yazarları tarafından da paylaşılmaktadır. Örneğin Jonathan Herring'e göre hepimiz kırılğanızdır, zira hepimiz fiziksel ve ruhsal sağlığımız için başkalarına derinden bağılıyızdır.¹³ Yazarın kendi geliştirdiği kırılğanlık tanımına göre, zarar riskiyle karşı karşıya olma, kişinin söz konusu riskten kolayca kaçınma olanağının olup olmaması ve son olarak şayet risk gerçekleşmişse, kişinin bu zararı gidermeye ilişkin olanakları, bir kimsenin kırılğan olup olmadığını belirleyen üç farklı bileşeni oluşturmaktadır.¹⁴

Turner, Fineman ve Herring'in içinde bulunduğu ekol, kırılğanlığı herkes için geçerli bir durum olarak "geniş" anlamıyla ele almakta ve "evrensel kırılğanlık" veya "kırılğanlık tezi" yaklaşımını savunmaktadır.¹⁵ Evrensel yaklaşımı savunan yazarlara göre, kırılğanlık insani durumun temel bir özelliğidir, biyolojik olarak zorunlu ve kalıcıdır, aynı zamanda bireylerin kendilerini yaşamlarının farklı noktalarında içinde buldukları kişisel, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullara da bağlıdır.¹⁶

Kırılğanlığın geniş tanımlarının karşısında kırılğanlığı sadece belirli kişi veya gruplar açısından öngören tanımlar mevcuttur. Bu doğrultuda, kırılğanlığın "dar anlamları" kapsamında çeşitli grupları kırılğan olarak tanımlamak mümkündür.¹⁷ Örneğin Avrupa Cinayet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) kadın ve çocukları kırılğan olarak nitelendirmiş, ayrıca "dezavantajlı durumda olan veya ötekileştirilmiş

¹³ Jonathan Herring, *Vulnerable Adults and the Law*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 7, 10.

¹⁴ Jonathan Herring, *Vulnerability, Childhood and the Law*, Cham: Springer, 2018, ss. 13-14.

¹⁵ Kate Brown/Kathryn Ecclestone/Nick Emmel, "The Many Faces of Vulnerability", *Social Policy & Society*, 16:3, 2017, s. 504. Geniş ve dar anlamlara karşılık gelecek şekilde yapılan bir başka ayırım da zayıf (thin) ve güçlü (thick) kırılğanlık ayırımıdır. Herkesin kırılğan olduğu yaklaşımı kırılğanlığın "zayıf" anlamı olarak nitelendirilirken birtakım gerekçeler doğrultusunda kırılğan sayılan kişilere yönelik güçlü kırılğanlık ifadesi kullanılmaktadır (Bakınız: Jennifer Collins, "The contours of 'vulnerability'", *Vulnerabilities, Care and Family Law* içinde, (Ed.) J. Wallbank/J. Herring, 54-96, Oxon: Routledge, 2014, s. 69).

¹⁶ Brown/Ecclestone/Emmel, s. 498.

¹⁷ AİHM kararlarında da kırılğanlığın sadece belirli kişi ve gruplar açısından kabul edilmesi anlamında dar şekilde tanımlandığı belirtilmektedir. (Bakınız: Elif Çelik, "İnsan Hakları Bakımından Kırılğan Kavramına Bir Giriş ve Kavramın AİHM Kararlarındaki Görünürlüğü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 2020, s. 68).

gruplara ait olan veya ait olduğu algılanan kişileri” de kırılgan gruplar arasında sıralamıştır.¹⁸ Avrupa Komisyonu Göç ve İçişleri’nin kırılgan insan (vulnerable person) tanımına göre ise “küçükler, refakatsiz çocuklar, engelli insanlar, yaşlılar, hamile kadınlar, küçük çocuklu bekar ebeveynler, insan ticareti mağdurları, ciddi hastalıkları olan kişiler, zihinsel bozuklukları olan kişiler ve işkence, tecavüz veya kadın sünneti mağdurları gibi diğer ciddi psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet türlerine maruz kalan kişiler” kırılgan kişiler olarak sıralanmıştır.¹⁹ “Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”²⁰ de kırılgan grubu “adli destek görevlileri tarafından yapılan bireysel değerlendirme sonucunda suçtan daha fazla etkilendiği ve korunması gerektiği tespit edilen mağdurlar ile adli sisteme dahil olan çocuklar”, olarak belirtmiş, kırılgan gruplara sunulacak olan hizmetleri de ayrı bir maddede düzenlemiştir (madde 7). Kırılgan grupların kimlerden oluştuğuna ilişkin bu tanımlar, kırılganlık kavramının özüne ilişkin tartışmalar vesilesiyle netleşebilir. Zira kırılganlık, normatif bir kavram olarak ortaya konmaktan ziyade ampirik gözlemler üzerinden yükselen tanımlayıcı bir kavramdır.²¹

Gerek geniş gerekse dar anlamda kırılganlık, farklı açılardan eleştirilmiştir. Belirli bir insan yaklaşımına dayanan geniş anlamdaki kırılganlık anlayışı kimi yazarlarca “radikal” olarak nitelendirilmiştir.²² Kırılganlığın bu derece geniş tanımlanmasının kimi alanlarda elverişli bir çerçeve sunmadığı ileri sürülebilir. Örneğin Muhammet Koçakgöl, kırılganlığı geniş anlamda ele almanın özellikle yaşlılık ve kadın yaşlılığı açısından bağlamı ve somut olaya ilişkin adaletsiz durumları gözden kaçırma riski taşıdığı uyarısında bulunmaktadır.²³ Kırılganlığı

¹⁸ European Institute for Gender Equality, “vulnerable groups”, <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1429>, Erişim tarihi: 08.08.2020.

¹⁹ European Commission Migration and Home Affairs, “vulnerable person”, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/vulnerable-person_en, Erişim tarihi: 08.08.2020.

²⁰ Resmi Gazete, 10 Haziran 2020, S. 31151.

²¹ Martha Albertson Fineman, “Vulnerability and Social Justice”, Valparaiso University Law Review 53, no. 2 (Winter 2019), s. 358. Elif Çelik, kırılganlığın tam olarak ne olduğuna ilişkin bir tanımın hiçbir uluslararası hukuk metninde bulunmadığını belirtmektedir (Çelik, 2020, s. 67).

²² Brown/Ecclestone/Emmel, s. 504. Brown et al. Evrensel kırılganlık yaklaşımını paylaşan yazarlar arasında MacKenzie ve Goodin’i de saymıştır (Brown et al., s. 504).

²³ Koçakgöl, s. 396, 402.

geniş anlamda tutmak, özel koruma gerektiren grupları gözden kaçırmaya ve birtakım kırılğanlıkları normalleştirmeye sebep olurken, kavramı sadece (çocuklar, yaşlılar veya engelliler gibi) birtakım gruplara özgü olarak dar anlamda kullanmanın ise aslında herkes için bir şekilde söz konusu olan kırılğanlığı patolojik hale getirmek ve belki de bu grupları güçsüzleştirmek riskleri taşıdığı farklı yazarlarca dile getirilmiştir.²⁴ Bu eleştirileri bertaraf etmesi açısından Paul Formosa, her iki anlamın da kırılğanlık kavramına ilişkin tamamlayıcı olduğunu ve bir anlamda herkesin kırılğan olduğu kadar birtakım kişilerin daha fazla kırılğan olduğunu kabul etmekte ve ayrıca bazı kırılğanlıkların daha kötü veya haksızca olduğunu belirtmektedir.²⁵

Kırılğanlık, özellikle biyoetik çalışmalarda da sıklıkla zikredilmektedir. Biyoetik alanında öncelikli olarak araştırma etiğinde kırılğanlık kavramı çokça tartışılmıştır. Bu alanda kırılğanlık kavramı, araştırmaya katılanların koşulları veya niteliklerinden kaynaklanan rıza ve kötüye kullanıma ilişkin riskler konusunda etik komiteleri ve araştırmacıları uyarmıştır.²⁶ İkinci olarak klinik etiğinde kırılğanlık özerklik, yararlılık veya bilerek zarar vermeme ilkeleri bağlamında tartışılan ve bu ilkelerin uygulanışına ilişkin yeni sorular ortaya atan bir kavram olarak ele alınmıştır.²⁷

Biyoetik alanında kullanılan kırılğanlık kavramına ilişkin olarak Wendy Rogers ikili bir ayrım yapar. Kimi çalışmalar kırılğanlığı insan olmanın bir koşulu olarak ele alıp bu anlamda “evrensel kırılğanlık” tanımına gönderme yaparken kimi çalışmalar bağlamsal koşullara dayanarak özellikle belirli bireyler açısından risklerin daha fazla olması anlamındaki kırılğanlığı esas almaktadır.²⁸ Bu son anlamda kullanılan kırılğanlık, sadece belirli grupların özel durumunu göz önünde bulundurması sebebiyle daha dar anlamıyla kırılğanlığa işaret etmektedir. Rogers’ın da işaret ettiği üzere özellikle kamu sağlığı alanına ilişkin “sosyal kırılğanlık” olarak nitelendirilen, sağlığın sosyal belirleyicileri

²⁴ Formosa, ss. 91-92.

²⁵ Formosa, s. 92.

²⁶ Wendy Rogers, “Vulnerability and Bioethics”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy içinde*, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 64, 70.

²⁷ Rogers, ss. 71-76.

²⁸ Rogers, s. 60.

ile ilgili yoksunluğa maruz kalan bireyleri veya grupları tanımlamak ve onların bu belirleyiciler dolayısıyla daha kötü sağlık riski altında olduğunu saptamak amacıyla kullanılan bir terim söz konusudur. Örneğin evsiz insanlar birtakım sağlık risklerine daha açıktırlar.²⁹ İkinci olarak, halihazırda zaten birtakım sağlık sorunları olan ve bu yüzden daha fazla sağlık riskine açık bulunan kişileri tanımlamak üzere kullanılan “medikal kırılğanlık” kavramı da kullanılmaktadır. Örneğin kronik rahatsızlığı bulunan veya depresyon tanısı konmuş bireyler ilaca, bakıma ve diğer hastalıklara karşı daha kırılğandırılar.³⁰ Bu iki kırılğanlık çoğu zaman iç içe geçmiş halde, birbirini etkileyerek bulunabilir.³¹ Bu iki kırılğanlık biçiminin de sadece birtakım grupların özel durumunu dikkate alarak onların savunmasızlığını ortaya koyması bakımından dar anlamda kırılğanlığa işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda geniş anlamda kırılğanlığın karşılığı olan “evrensel kırılğanlık” tanımı karşısında biyoetik alanında kırılğanlığı daha dar anlamıyla ele alan “sosyal kırılğanlık” ve “medikal kırılğanlık” yaklaşımlarından bahsedildiği görülmektedir.

Catriona MacKenzie, Wendy Rogers ve Susan Dodds da doktrindeki çeşitli kırılğanlık yaklaşımları arasında bir sınıflandırma yaparlar. Yazarlar, kırılğanlık kavramını kaynağına göre içkin (inherent), durumsal (situational) ve patojenik (pathogenic) olarak üçe; hallerine göre ise eğilimsel (dispositional) ve vakasal (occurent) olarak ikiye ayırmaktadırlar.³² İçkin kırılğanlık, bedenlerimizden, ihtiyaçlarımızdan, başkalarına bağımlılığımızdan, duygusal ve sosyal doğalarımızdan, kısacası insan olma durumundan kaynaklanan kırılğanlıklardır. Bu kırılğanlıkların bir kısmı (açlık ve susuzluk gibi) sürekliyen, bir kısmı yaşa, cinsiyete veya sağlık koşuluna bağlı olarak değişkendir.³³ İçkin kırılğanlıktan farklı olarak durumsal kırılğanlıklar bağlamsaldır ve kişisel, sosyal, siyasi, ekonomik veya çevresel durumlara göre kırılğanlık şiddeti artıp azalabilir.³⁴ Örneğin işsiz kalan bir birey durumsal

²⁹ Rogers, ss. 78-79.

³⁰ Rogers, s. 79.

³¹ Rogers, s. 79.

³² Mackenzie/Rogers/Dodds, s. 7. Çelik, söz konusu kaynağına yönelik ayrımları içkin/kalıtıl, koşulsal, patojenik olarak; hallerine göre ise doğuştan getirilen ve sonradan ortaya çıkan olarak çevirmiştir (Çelik, 2015, s. 81).

³³ Mackenzie/Rogers/Dodds, s. 7.

³⁴ Mackenzie/Rogers/Dodds, s. 7.

olarak kırılğandır. Bu kırılğanlığı eğitim durumu veya piyasada aranan özellikleri karşılayıp karşılamadığına göre kısa süreli veya uzun süreli olabilir.³⁵ Yine, doğal afetlere maruz kalan bireylerin durumu bu afetler sonucu alınan önlemler ve korumalara bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.³⁶ Bu iki kaynak, yani içkin ve durumsal kırılğanlıklar birbirinden apayrı şekilde belirlemeyip, birbiriyle etkileşim içerisinde gelişebilir.³⁷ Söz gelimi bilişsel engele sahip, bu anlamda içkin olarak kırılğan olan bir birey iş veya ev bulmakta zorlanırsa durumsal kırılğanlıklarla da baş etmek zorunda kalabilir.³⁸ Ayrıca hem içkin hem durumsal kırılğanlıklar hallerine göre eğilimsel veya vakasal olabilir. Yazarlar bunu açıklamak için doğurgan kadın örneğini kullanırlar. Tüm doğurgan kadınlar doğuma ilişkin hayati tehlike içeren komplikasyonlara karşı eğilimsel olarak kırılğan olmakla birlikte hamile kadınlar sağlık koşulları, sosyo-ekonomik şartlar, yaşadığı coğrafya veya ait olduğu kültür gibi etkenlere göre şekillenen içkin ve durumsal bakımdan daha kırılğandır.³⁹ Son olarak yazarlar, kaynağına göre ayırımıda üçüncü olarak, istismar içeren kişilerarası ve sosyal ilişkilerden veya sosyo-politik baskı ve adaletsizlik gibi çeşitli kaynaklardan üretilen patojenik kırılğanlıktan bahsetmektedirler. Bu kırılğanlığın en ayrıcı özelliği, özerkliği gölgeleyici ve güçsüzlük hissini artırıcı olmasıdır.⁴⁰

MacKenzie, Rogers ve Dodds'un ayrımını bütünsel olarak değerlendirdiğimizde, söz konusu ayrım genel ve dar anlamda kırılğanlıkları da içeren, fakat kırılğanlığın derecesel ve bağlamsal oluşuna özellikle vurgu yapan bir niteliğe sahiptir diyebiliriz. Zira kırılğanlığın az ya da çok olmasının "derece" meselesi olduğu söylenebilir. Kırılğanlık, daha az veya çok olması anlamında "derece" meselesi olduğu gibi, kırılğan olmama veya zarar görmezliğin (invulnerability yani "yaralanmazlık") karşıt anlamı olarak ikili bir ayrım kapsamında da kullanılabilir.

³⁵ Catriona Mackenzie, "The Importance of Relational Autonomy and Capabilities for an Ethics of Vulnerability", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 39.

³⁶ Mackenzie/Rogers/Dodds, ss. 7-8.

³⁷ Mackenzie/Rogers/Dodds, s. 8.

³⁸ Mackenzie, s. 39.

³⁹ Mackenzie/Rogers/Dodds, 2014, s. 8.

⁴⁰ Mackenzie/Rogers/Dodds, 2014, s. 9. MacKenzie bu kırılğanlığın, durumsal kırılğanlığın alt türü olduğunu belirtmektedir (MacKenzie, s. 39).

Örneğin kadınlar testis kanserine karşı zarar görmez durumdadırlar.⁴¹ Tüm insanların kırılğan olduğu varsayımını temel alan geniş anlamda kırılğanlıkta “herhangi bir derecede” kırılğanlık söz konusuyken birtakım grupların daha kırılğan olduğu varsayımını savunan dar anlamdaki kırılğanlıkta “yüksek derecede” kırılğanlık söz konusudur.⁴² Yine karmaşık ve farklı biçimlerde karşımıza çıkan kırılğanlıklar her ne kadar evrensel ve sürekli olsa da, somut duruma özgüdür.⁴³ Bu anlamda kırılğanlığın içkin, durumsal, patojenik, eğilimsel ve vakasal ayrımları derece ve bağlama uygun bir zemin oluşturması bakımından elverişli bir sınıflandırma sunmaktadır.

Kırılğanlığın dışsal ve içsel unsurları olduğu da belirtilmektedir. Dışsal unsurlar, diğer bireylerden gelebileceği gibi, hava muhalefeti gibi doğal süreçler aracılığıyla bireyi zarar tehdidi altında bırakan güçler de olabilir. İçsel unsurlar ise bireyin söz konusu bu güçlerden kendisini koruma yetisine ilişkindir.⁴⁴ Kimi bireyler dışsal etkenlere maruz bırakılabilir ve eğer kendilerini bundan korumaktan yoksunlarsa içsel etkenler kapsamında da kırılğan sayılırlar. Doris Schroeder ve Eugenijus Gefenas hem dışsal hem içsel unsurları gözetken bir tanım olması açısından kırılğanlığı en genel ve yalın olarak kişinin zarar olasılığı karşısında kendisini koruyamaması olarak açıklar.⁴⁵

Bir başka ayırmada ise kırılğanlık nesnel ve öznel anlayışlara göre sınıflandırılmaktadır. Buna göre bir kimse dışarıdan, nesnel olarak kırılğan görülebilir, ancak kişinin kendi durumuna atfettiği anlama göre söz konusu kişi kırılğan hissetmeyebilir.⁴⁶ Joel Anderson’a göre bir kimse, kendisi için önemli olan şeyleri baltalayan faktörleri önleyebilecek durumda olmadığı ölçüde kırılğandır. Bu anlamda kırılğanlık, bir tür güç kontrolüdür.⁴⁷ Anderson’ın tanımındaki “kendisi için önemli

⁴¹ Formosa, s. 90.

⁴² Formosa, s. 91.

⁴³ Martha Albertson Fineman, “The Vulnerable Subject and the Responsive State”, *Emory Law Journal* 60, no. 2 (2010), s. 268.

⁴⁴ Herring, 2018, s. 10.

⁴⁵ Yazarlar bu genel tanımı farklı öğeler bağlamında kademeli olarak çeşitlendirmişlerdir (Doris Schroeder/Eugenijus Gefenas, “Vulnerability: Too Vague and Too Broad?”, *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 18 (2009), ss. 116-117).

⁴⁶ Herring, 2018, s. 11.

⁴⁷ Joel Anderson, “Autonomy and Vulnerability Entwined”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 135.

olan" ifadesinin, kırılğanlığın öznel anlayışına bir gönderme olduğunu söyleyebiliriz. Yine, bu ayrıma ilişkin olarak Herring, şizofreni hastalarının birtakım sesler duyuyor olması örneğini verir. Nesnel olarak bakıldığında orada olmayan birtakım seslerin şizofreniler açısından öznel bir rahatsızlık oluşturması ve onları bu anlamda kırılğan kılmaları söz konusudur.⁴⁸

Bunların dışında, özellikle dar anlamda kırılğanlığın farklı özellikler temel alınarak kesişmesi durumunda çoklu veya çifte kırılğanlıktan bahsetmek mümkündür. Örneğin kız çocuklarının durumu ve kadın/yaşlı/engelli göçmenlerin konumu bu hususa işaret etmektedir.⁴⁹ Kesişimsellik⁵⁰ de ilgili olan bu husus birden fazla hassasiyetin aynı şahısta toplanıp kırılğanlığı pekiştirmesiyle ilgilidir.

Görüldüğü üzere kırılğanlık kavramı doktrinde çok farklı şekillerde tanımlanıp sınıflandırılabilir. Kırılğanlık "aynı anda birden fazla şekilde" tezahür etmekte ve bu anlamda farklı bireyler kırılğanlığı birbirinden farklı şekillerde deneyimlemektedirler.⁵¹ Kavramın tanımına ilişkin çeşitlilik ve belirsizliğe dair kimi yazarlar, farklı kişilerin bir fil hayvanını görmeden sadece dokunarak tanımlamaya çalışmasına benzetmektedir.⁵² Tuttukları yerin kuyruk, hortum, gövde veya diş olmasına göre tanım başkalaşmaktadır. Kuşkusuz kırılğanlık tanımının belirsizliği teorik ve pratik olarak birtakım sıkıntılar yaratmaktadır. Teorik düzeyde, her ne kadar kavramın önemli olduğunu kabul etsek de kırılğanlık ile ne demek istediğimizi sabitleyemediğimiz müddetçe bu önemin haklılığını kanıtlayamama, sınırlarını çizememe

⁴⁸ Herring, 2018, s. 11.

⁴⁹ Berfin Kart, "Felsefi Bir Sorun Olarak Mültecilik ve Çoklu Kırılğanlık", *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, Vol. 8, 2018, ss. 1-17.

⁵⁰ Kesişimsellik, cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf, yaş gibi pek çok özelliğin aynı kimlikte kesişmesine ve bunlara aynı anda bakmaya yönelik çok boyutlu bir bakış açısı sağlar (Kate Weston, "Me, Myself, and I", *Theorizing Intersectionality and Sexuality* içinde, Ed. Yvette Taylor/Sally Hines/Mark Casey, London: Palgrave Macmillan, 2010, s. 15).

⁵¹ Julie Wallbank/Jonathan Herring, "Introduction: vulnerabilities, care and family law", *Vulnerabilities, Care and Family Law* içinde, (Ed.) J. Wallbank-J. Herring, 12-53, Oxon: Routledge, 2014, s. 44.

⁵² Samia A. Hurst, "Vulnerability in Research and Health Care: Describing the Elephant in the Room?", *Bioethics*, Vol. 22, 2008: 192; Doris Schroeder/Eugenijus Gefenas, "Vulnerability: Too Vague and Too Broad?", *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 18 (2009), s.114.

ve gerekçeleri temellendirememesi meseleleri söz konusu olabilir.⁵³ Pratik zorluklar ise kırılğan bireylerin kim olduğunu belirleyip bunlara koruma sağlama hususunda yaşanabilir.⁵⁴ Ancak sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi kırılğanlığın da belirsizliği kullanıldığı alana ilişkin esneklik sağlamaktadır. Bu doğrultuda biyoetik, hukuk, ekonomi ve hatta uluslararası savaş gibi pek çok konuda kırılğanlık kavramı mevcut sorunları yeniden düşünmek ve farklı çözüm yolları üretmek açısından elverişli bir paradigma sunmaktadır.⁵⁵

III. Kırılğanlık Karşısında Özerklik

Kırılğanlık paradigması çeşitli konular bağlamında hukuk ve siyaset teorilerinde yeni pencereler açmıştır. Bu başlık altında özel olarak kırılğanlığın hukuk, siyaset ve ahlak teorilerinde temel teşkil eden bireysel özerklik kavramı ışığında nasıl değerlendirilebileceği ve bu değerlendirmenin hangi kırılğanlık anlayışıyla daha uygun düşeceği tartışılacaktır. Kırılğanlık kavramı insan anlayışı ve etik hususunda da belirli tercihler ortaya koyduğu ve nihayetinde devletin sorumluluğuna ilişkin eşitlik ve sosyal adalete dair bir düşünme yolu sunduğu için tartışma çerçevesinde bu hususlara da özerklikle ilgisi kapsamında kısaca değinilecektir.

Kırılğan özne yaklaşımı, özerklik değerine ilişkin tartışmalara öncelikli olarak belirli bir insan anlayışı ortaya koyma bağlamında sirayet etmiştir. Kırılğan insan, hayatının çeşitli dönemlerinde karşılaşabileceği zarara ve riske karşı hassas bir yapıdadır. Özellikle yukarıda aktarılan Turner, Fineman ve Herring'in evrensel kırılğanlık yaklaşımına göre insan olmanın doğal bir koşulu olarak kırılğanlık karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla hukuk kitaplarında genel olarak temel alınan "ayrıcalıklı, varlıklı, sağlıklı, yetişkin erkek" insan anlayışına tezat, diğer insanlarla ilişki içerisinde, hayatının herhangi bir döneminde zarara açık kırılğan insan anlayışı hukuki sorumlulukların ve düzenlemelerin doğasını değiştirir niteliktedir.⁵⁶ Bu anlamda kırılğanlık kavramı

⁵³ Hurst, s. 191.

⁵⁴ Hurst, s. 191.

⁵⁵ Alyson Cole, "Hepimiz Yaralanabiliriz, ama Bazıları Diğerlerinden Daha Çok Yaralanabilir: Yaralanabilirlik Çalışmalarının Politik Muğlaklığı, Tereddütlü Bir Eleştirisi", Cogito Yaralanabilirlik içinde, Sayı 87, 2017, s. 75.

⁵⁶ Julie Wallbank/Jonathan Herring, "Introduction: vulnerabilities, care and family

ilk bakışta özerklik değeriyle çelişmekte ve hatta kimi yazarlara göre bu iki kavram birbirinin karşıtı olarak görülmektedir. Örneğin Fineman, liberal anlayışındaki özerk ve bağımsız birey anlayışına bir alternatif olarak “kırılğan özne” yaklaşımını savunur.⁵⁷ Ona göre bireylerin özerk ve bağımsız olduğu bir mitten ibarettir ve bu mit hukuka ilişkin pek çok kurumu da hatalı olarak şekillendirmiştir. Söz gelimi özerklik değeriyle parlatılan, her daim işlevsel olan ve özgür seçimler yapan bu yetişkin hukuki özne varsayımı aynı zamanda hukuktaki “makul insan” tanımının temellerini de oluşturur.⁵⁸ Makul insanın bu şekilde ele alınması ise hatalı bir çıkarsamadır, zira bireyler varsayıldığı şekilde özgür ve bağımsız değildir.

Öte yandan Mackenzie, Fineman’ın kırılğanlığı özerklik karşıtı olarak konumlandırmasına karşı çıkar. Ona göre Fineman, liberal anlamda özerkliği esas aldığı için bu karşıtlığı oluşturmaktadır. Halbuki ilişkisel özerklik yaklaşımları esas alındığı takdirde özerklik ve kırılğanlık birbirine karşıt olarak konumlanmaz, aksine kırılğanlığı azaltmak için çabalar özerkliğin desteklenmesi için çabalarla örtüşür.⁵⁹ Geleneksel anlamda veya liberal anlayışa uygun olarak özerklik, kendi kendine yetebilen, diğer insanlardan bağımsız ve her daim rasyonel şekilde hareket eden birey anlayışı üzerinden yükselmektedir. Oysaki bu anlayışın bir mitten ibaret olduğu eleştirilmiştir ve alternatif olarak geliştirilen ilişkisel özerklikteki birey, kimliği içinde bulunduğu ilişkiler ve koşullar bağlamında şekillenen bir anlayışa dayandırılmıştır.⁶⁰ Kırılğanlık paradigması da ilişkilere ve bağlama yoğunlaşmayı gerektirdiğinden bu anlamda ilişkisel özerkliğin temelleriyle bağdaşmaktadır.

İlişkisel özerklik esas alındığı takdirde özellikle evrensel yaklaşımdaki kırılğan insan anlayışının etik bir temel oluşturduğunu da belirtebiliriz. Öncelikle, hassasiyete veya zarara açık olan bireylerin karşılaştıkları etik sorunları fark etmek ve bunları derinlemesine ele almak

law”, Vulnerabilities, Care and Family Law içinde, (Ed.) J. Wallbank/J. Herring, 12-53, Oxon: Routledge, 2014, s. 12.

⁵⁷ Fineman, 2008, s. 2.

⁵⁸ Fineman, 2019, ss. 355-356.

⁵⁹ Mackenzie, s. 35, 37, 41.

⁶⁰ Konuya ilişkin daha detaylı bir açıklama için bakınız: Nadire Özdemir, İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016, ss. 132-147.

kırılğanlık kavramıyla mümkündür.⁶¹ Ancak bu etik anlayışın daha ziyade ilişkisel özerkliğin temel aldığı etik anlayış olan ihtimam etiğiyle daha fazla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Özellikle evrensel kırılğanlığın ortaya koyduğu insan anlayışı, karşılıklı bağımlılığa ve ihtimama dayandığı için birey gelişiminin insan ilişkileri kanalıyla olacağını belirtmektedir.⁶² Bu husus da ihtimam etiği yaklaşımının temel varsayımıyla paralellik göstermektedir. İhtimam etiği, bireylerin koşulları ve ilişkileri ile bu ilişkiler kanalıyla birbirlerine göstereceği ihtimam değerini ön plana çıkarmaktadır.⁶³ İlişkilerde kırılğanlığın karşılıklı olarak mevcut bulunması, insanların birbirinin ve bu vesileyle kendilerinin ihtiyaçlarını fark edip buna ilişkin çözüm aramasını ve yardımlaşmasını sağlar.⁶⁴ Bu doğrultuda, yukarıda belirtilmiş olan ilişkilere gömülü kırılğan insan yaklaşımı, sorunlara ilişkin etkileşimli ve işbirliğine dayanan çözüm yollarını aramaya teşvik eder.⁶⁵

Bunun bir yansıması olarak insanların kırılğanlığı, sorumluluğumuzun da kaynağını oluşturur.⁶⁶ Bu sorumluluk, kırılğan bireyin ilişkide olduğu diğer kırılğan bireylere yönelik bütünsel bir yaklaşımla hareket etmesini de gerektirmektedir. Zira özellikle yargısal konularda bir kişi hakkında verilecek bir karar, alınacak bir tedbir, o kişinin ilişkide olduğu pek çok bireyi etkileyecektir. Örneğin aile içi şiddet davalarında verilen kararlar, sadece şiddete uğrayan ve şiddet uygulayan bireyi değil, bu bireylerle ilişki içerisinde bulunan tüm aile fertlerinin koşullarını hesaba katmayı gerektirir. Veya velayete ilişkin kararlarda çocuğun yüksek menfaati değerlendirilirken sadece velayet kendisine bırakılan ebeveyn değil, çocukla ilişkide bulunan diğer ebeveynin de bu ilkeye katkısı göz önünde tutulur. Bu anlamda ihtimam etiği tüm ilişkileri gözetir, ancak sadece sağlıklı ilişkileri değerli görüp bunların korunmasına; sağlıklı ilişkilerin ise dönüştürülmesine odaklanır. Bu husus ilişkiler dolayısıyla da kırılğan bireyler olduğumuz düşüncesini yansıtmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak Judith Butler kırılğanlığın,

⁶¹ Kart, s. 10, 14.

⁶² Charles Foster/Jonathan Herring, *Human Thriving and the Law*, Cham: Springer, 2018, s. 57, 59.

⁶³ Özdemir, ss. 138-141.

⁶⁴ Foster/Herring, s. 57, 59.

⁶⁵ Foster/Herring, s. 59.

⁶⁶ Mary C. Ruof, "Vulnerability, Vulnerable Populations, and Policy", *Kennedy Institute of Ethics Journal*, Vol. 14, No. 4, 2004, s. 413.

sosyal olarak oluşturulmuş bedenler olmamızdan kaynaklandığını ve başkalarına bağlı varlıklar olmamızın, bu bağları kaybetme korkusunu taşımamıza, bu bağlar vesilesiyle başkalarına maruz kalmamıza ve hatta bu maruziyet yüzünden şiddete uğrama riski taşımamıza sebep olduğuna dikkat çeker.⁶⁷

İlişkileri ön planda tutmak, bu ilişkiler vesilesiyle oluşan kırılğanlıkları da görmeyi kolaylaştırır. İlişkiler ağının merkezinde yer alan kırılğan insan yaklaşımı da ahlaki yükümlülüklerle ve adaletin gerektirdiklerine ilişkin bir temel teşkil eder. Kısacası, kırılğanlığın etik temeli hem derinleşmiş etik sorunları görmek hem de ilişkide bulunduğumuz diğer insanlara karşı sorumluluklarımızı temellendirmek açısından ortaya çıkmaktadır ve ihtimam etiği ve onu temel alan ilişkisel özerklik yaklaşımı bu temellendirmeye daha uygun bir teorik zemin sunmaktadır.

IV. Kırılğan Özerk Birey ve Devletin Sorumluluğu

Kırılğan özne ve özerklik ilişkisi, devletin sorumluluğuna dair da birtakım hususları gerektirmektedir. Kırılğanlık ve devletin sorumluluğunu özellikle Fineman vurgulamaktadır. Fineman'a göre kırılğanlığa duyarlı bir devlet hem yasa yapmada hem de uygulamada, kaçınılmaz eşitsizliğin sonucu olan ilişkileri veya konumları gözetken, evrensel kırılğanlık ve insanlar arası bağımlılığı tanıyan ve sosyal adaletin gereklerini yerine getiren bir devlet olmalıdır.⁶⁸ Dolayısıyla kırılğanlık karşısında devletin sorumluluğu başlıca sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri bağlamında ele alınabilir.

Öncelikle, sosyal politikaların kırılğanlıkla ilişkilendirilmesi, kırılğanlığın sosyal adalete katkılarını ortaya koymaktadır. İnsana dair kırılğanlığın ve bağımlılığın tanınması üzerine inşa edilen kırılğanlık teorisi, sosyal adaleti gözetirken hukuki kurumları ve ilişkileri neden dikkate almamız gerektiğini de aydınlatmaktadır.⁶⁹ Örneğin zihinsel engellilerin kendine özgü kırılğanlığını görmek, yaşadıkları spesifik hak ihlallerini belirlemek ve buna ilişkin çözüm önerileri bulmak

⁶⁷ Judith Butler, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, New York: Verso, 2004, s. 20.

⁶⁸ Fineman, 2017, s. 149.

⁶⁹ Fineman, 2019, s. 367.

sosyal adalet açısından daha net adımlar atmayı sağlar.⁷⁰ Veya dezavantajlı grupların adalete erişimde yaşadıkları zorlukları saptamak ve bunları ortadan kaldırmak, içinde bulundukları koşulları gözeten bağlamsal ve bütünsel bir değerlendirme sonucu oluşturulacak sosyal politika araçlarıyla mümkündür. Yine, çoklu kırılğanlık öznesi olan göçmen kadın ve kız çocuklarının temel haklarını iyileştirmek adına söz konusu bireylerin yaş, cinsiyet, göçmenlik statüsü gibi çeşitlenen özelliklerine özgü ihtiyaçları görmek ve buna cevap veren özel politikalar oluşturmak sosyal adalet ilkesini hayata geçirmek anlamına gelir. Bu anlamda kırılğanlığı azaltmak ve özerkliği desteklemek hususu sosyal adaletin bir gereğidir.⁷¹ MacKenzie'ye göre kırılğanlık, özerklik değeriyle desteklenmedikçe paternalist sosyal politikalar aracılığıyla baskı ve müdahalenin artması ve bu anlamda (bir önceki başlıkta aktarılan) patojenik kırılğanlıkların türetilmesi söz konusu olabilir.⁷²

Devletin sorumluluğu, devletin eşitlik ilkesine uygun davranmasıyla da ilişkilidir. Bu doğrultuda kırılğanlık yaklaşımı, özerklik ve sosyal adaletle de ilişkili olan eşitlik değeri üzerine yeniden düşünmeyi sağlamıştır. Özellikle kurumlarda somutlaşan yapısal eşitsizliğin bireyler üzerindeki etkisini görmek ve anlamak bakımından kırılğanlık elverişli bir araçtır.⁷³ Öte yandan kırılğanlığı eşitlik değeri ışığında ele alırken özellikle eşitliğin farklı anlamları arasında ayırım yapmak gerekir. Aristoteles'ten beri çeşitli teorisyenler eşitliğin farklı anlamları üzerinde durmuştur.⁷⁴ En klasik anlamdaki şekli eşitlik, aynılık kavramı üzerinden yükselir. Kırılğanlık açısından düşündüğümüzde, özellikle evrensel veya geniş anlamda kırılğanlık bağlamında insan olmaktan ötürü herkesin doğası gereği zarara ve incinebilirliğe aynı şekilde açık olduğunu belirtirken aynılık anlamındaki eşitliğe işaret ettiğimizden söz edebiliriz. Maddi eşitlik ise şekli anlamda eşitliğin yetersiz olduğu eleştirisi üzerinden gelişir ve içeriksel olarak eşitliğe

⁷⁰ Bielby, s. 13.

⁷¹ Catriona Mackenzie, "The Importance of Relational Autonomy and Capabilities for an Ethics of Vulnerability", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy içinde*, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, New York: Oxford University Press, 2014, s. 34.

⁷² Mackenzie, 2014, ss. 46-47.

⁷³ Elizabeth L. MacDowell, "Vulnerability, Access to Justice, and the Fragmented State", *Michigan Journal of Race & Law* 23 (2017), s. 78.

⁷⁴ Christine M. Koggel, *Perspectives on Equality: Constructing a Relational Theory*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1998, s. 13.

vurgu yapar.⁷⁵ Şekli ve maddi eşitliğin daha derinleşmiş anlamlarını yansıtan dönüştürücü eşitlik ise yapıların ve bilhassa koşulların değişimine işaret eder ve eşitsizliğin kaynağını ele alarak bu eşitsizlikleri pekiştiren iktidarın dönüşümünü amaçlar.⁷⁶ Bu anlamda özellikle dönüştürücü eşitlik, kırılğan bireyleri güçlendirmek adına bilhassa devletin aktif bir rol oynamasını teşvik eder. Bu aktif rolün içeriği de kuşkusuz yukarıda kısaca zikredilen özerklik değeri ve sosyal adalet ilkesi doğrultusunda yapılacaktır.

Nihayetinde özerklik değeri ışığında ele alınan sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri kırılğan birey karşısında devletin sorumluluğuna ilişkin yeni yaklaşımları gündeme getirmektedir. Devlet, sosyal kurumların özünü oluşturan birey ilişkilerinin doğasını şekillendirici gücü haizdir.⁷⁷ Bu doğrultuda kırılğan özneyi temel alan bir yaklaşım hukuki düzenlemelerin ve kurumların bu kırılğanlık ekseninde farklı yapılandırılmasını gerektirir. Söz gelimi, yukarıda aktarılmış olan biyoetik ve kırılğanlığa ilişkin tartışmalar, devletin sağlık politikalarına ilişkin olası riskleri azaltmak için elverişli araçları bulmak adına yükümlülüğünü yeniden gözden geçirmesini şart koşar.⁷⁸ Kırılğanlık yaklaşımına göre, devletin herhangi bir vatandaş grubunu diğerlerine göre haksız yere ayrıcalıklı kılan bir sistemi hoş görmeme yükümlülüğü vardır.⁷⁹ Devlet, kırılğan bireyi korumak, bireylerin kırılğanlığını giderebildiği ölçüde gidermek ve kurum ve kişilerin bu farkındalıkla hareket etmesini sağlamak adına politik düşünmeyi zorunlu kılar. Zira kırılğanlık, farklılıkları tanıyan ve yasal özneler arasındaki kaçınılmaz eşitsizlik durumlarını gözetken politik bir düşünme yolu sunar. Bu bağlamda, Fineman'a göre kırılğanlık teorisi, kaçınılmaz veya çözülemez eşitsizlik durumlarında da uygulanabilir ve de bu durumlarda eşitliği değil

⁷⁵ Maddi eşitliğin daha derinleşmiş bir şekli olarak fırsat eşitliğinden de bahsedebiliriz. Fırsat eşitliği, özellikle başarı ve yetenek yoluyla temel sosyal kurumlara erişimin herkese açık olmasıyla ilgilidir ve bu eşitlik yaklaşımı sıklıkla "şartların eşitliği" yaklaşımından ayrı düşünülemez (Bryan Turner, *Equality*, Sussex: Ellis Horwood, 1986, s. 35).

⁷⁶ Ayça Kurtoğlu, (2015). *Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması. İçinde Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması*, CEİD: Ankara, s. 161.

⁷⁷ Fineman, 2019, ss. 365-366.

⁷⁸ Rogers, s. 84.

⁷⁹ Fineman, 2010, s. 274.

hakkaniyet değerini temel alır.⁸⁰ Sorumlu devlet, bireyler arasındaki farklılıkları yapısal bir mesele olarak görüp devlet kurumlarının bu meseleyi ele almada insanın kırılğan bir varlık oluşunu ne kadar gözettiği hususuna odaklanır.⁸¹ Kırılğanlığı gözetken devletin sorumluluğu bu anlamda “güçlü bir refah devletine” işaret etmektedir.⁸²

Geniş anlamda kırılğanlığı savunan Fineman, kırılğanlığın karşının yaralanamazlık (invulnerability) olmadığını; zira bunun başarılmasının imkânsız olduğunu belirtir. Ona göre kırılğanlığın karşıtı talihsizlikle başa çıkabilmek ve yüzleşmek için bazı araçlara sahip olmaktan kaynaklanan esneklik ve dirençliliktir (resilience).⁸³ Kırılğanlığın aksine dirençlilik doğuştan gelmez; zamanla ve devlet tarafından oluşturulan kurumlar içinde sosyal, politik ve ekonomik ilişkiler aracılığıyla üretilir.⁸⁴ Bu doğrultuda kırılğanlığa duyarlı bir devlet, bireysel ve kurumsal dirençliliği destekleyen araçlar ortaya koyar.⁸⁵

Öte yandan, ilişkisel özerklik yaklaşımı temel alındığı takdirde kırılğanlığın karşıtı olmasa da kırılğanlıkla başa çıkabilmek adına özerkliğın güçlendirilmesinin bir alternatif olduğu vurgulanabilir. Koşulları ve ilişkileri göz önünde tutan bir özerklik yaklaşımı, bu koşullar ve ilişkiler vesilesiyle oluşan kırılğanlıkları da görmeyi kolaylaştırır ve bu kırılğanlıklarla, birey özerkliğini güçlendirerek mücadele eder. Bu mücadelede özellikle dönüştürücü eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri devletin sorumluluğunu belirlemede ışık tutacaktır.

V. Değerlendirme

Kırılğanlığa dair çeşitli yaklaşımlar bu kavramın hukuk ve siyaset felsefesi literatürüne farklı kollardan katkısına da işaret etmektedir. Ortaya konduğu üzere kavrama ilişkin farklı görüşler ve çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Bu çeşitliliğin, kırılğanlık kavramını belirsizleştirdiği düşünülebilir. Ancak kavramın çeşitliliğinden kaynaklanan

⁸⁰ Fineman, 2017, s. 143.

⁸¹ Fineman, 2017, s. 145.

⁸² Cole, s. 75.

⁸³ Fineman, 2010, s. 269.

⁸⁴ Fineman, 2015, s. 2090.

⁸⁵ Deborah Dinner, “Vulnerability as a Category of Historical Analysis: Initial Thoughts in Tribute to Martha Albertson Fineman”, *Emory Law Journal*, Vol. 67, 2018, s. 1151.

belirsizlik bir nevi esneklik de sağlamaktadır ve bu esnekliğin aynı zamanda kırılğanlık kavramının “çok-amaçlı” olmasına da hizmet ettiği söylenebilir.⁸⁶ Kırılğanlık teorisi, yeni eleştirel sorular ortaya atmak, birey ve devletin sorumluluğu ve hukukun rolü hakkında yerleşik varsayımlara meydan okumak ve eşitsiz sosyal ilişkileri yeniden ele almak için elverişli bir “şablon” sunmaktadır.⁸⁷ Bu şablon, kırılğanlıkların yarattığı eşitsiz koşulları dönüştürücü eşitlik ışığında ortadan kaldırıp bu anlamda birey özerkliğini güçlendirici koşullar sağlamak ve sosyal adalet ilkesi çerçevesinde kaçınılmaz kırılğanlıklara ilişkin devletin gerekli önlemleri alması adına önemli bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Ancak bu bakış açısının belirli bir kırılğanlık ve özerklik anlayışı temel alındığı takdirde daha sağlam bir zemine oturacağını belirtmek mümkündür.

Bireyi diğer insanlardan ve koşullardan bağımsız olarak resmeden liberal anlamdaki özerkliğin eleştirisi olarak getirilen ve ihtimam etiği teorisi üzerinden yükselen ilişkisel özerklik, birey kimliğinin ve tercihlerinin ilişkiler ve koşullar vesilesiyle şekillendiğini belirterek bağlamsal ve bütünsel bir yaklaşımı esas alır. Kırılğanlık yaklaşımının da ihtimam gösterme, ihtiyacı olanla ilgilenme gibi “değersizleştirilmiş” birtakım eylemlerin (özellikle feminist yazarların da katkısıyla) yeniden gündeme getirilmesine vesile olduğu belirtilmektedir.⁸⁸ Bu eylemlerin ilişkisel özerklik ve ona temel oluşturan ihtimam etiğiyle ilişkisi düşünüldüğünde kırılğanlık yaklaşımının söz konusu özerklik teorisi ışığında ele alınması daha uygun görünmektedir. Bu anlamda Mackenzie’nin liberal anlamda özerklik ile kırılğanlığın değerlendirilmesinin hatalı olacağına ilişkin eleştirisi haklı bir eleştiri gibi durmaktadır. Ayrıca gerek kırılğanlığın gerek özerkliğin bağlamsal şartlarda azalıp artması söz konusu olduğundan ilişkisel özerklik bu kesimi daha iyi yansıtıyor gibidir.⁸⁹

Dikkat edilirse bu açıklamalar, kırılğanlığın geniş veya evrensel tanımlarını daha fazla dikkate alıyor gibi durmaktadır. Zira sadece belirli insanların kırılğan değil, tüm insanların doğası gereği ve ayrıca di-

⁸⁶ Cole, s. 76.

⁸⁷ Fineman, 2017, s. 134.

⁸⁸ Cole, s. 79.

⁸⁹ Margaret Isabel Hall, “Relational Autonomy, Vulnerability Theory, Older Adults and the Law: Making It Real”, *Elder Law Review* 12, no. 1 (2019), s. xiii, xxii.

ğer insanlarla ilişkide bulunması vesilesiyle zarara ve incinmeye açık olması söz konusudur. Ancak elbette bazı ilişkiler ve koşullar kimi insanları diğerlerine nazaran daha kırılgan kılabilir. Bu doğrultuda, yukarıda aktarılan Formosa'nın her iki kırılganlık anlamının da kavrama ilişkin tamamlayıcı olduğunu ve herkesin kırılgan olduğu kadar bazı kişilerin daha fazla kırılgan olduğunu vurgulaması⁹⁰ yerindedir. Bu vurgu, geniş anlamdaki kırılganlığı gölgede bırakmayacak ve fakat koşulları dolayısıyla bağlamsal olarak daha kırılgan olan bireyleri (dar anlamda kırılganlıkla uyumlu şekilde) daha özel bir koruma altına alacak düşünsel bir temeli haizdir.

Bu doğrultuda devletin sorumluluğunun ve bu sorumluluğu yerine getirme araçlarından hukukun rolünün kırılganlıkların vücut bulduğu ilişkileri, koşulları ve bağlamları dikkate alarak bireyi güçsüz kılan kırılganlıkları azaltıp özerkliği destekleyen önlemler almak olduğunu belirtebiliriz. Zira yukarıda açıklanan kırılgan insan anlayışı ve buna ilişkin etik sorumluluk, yasal müdahalenin de doğasını şekillendirir: Hukuk (liberal anlamdaki) bağımsızlığı ve özerkliği teşvik etmektense, (insan doğasına daha uygun olarak) ilişkileri ve bu ilişkilerdeki kırılgan bireylerin ihtiyaçlarını gözetir şekilde hareket eder.⁹¹ Bu da devletin hukuki zeminlerde kırılganlık paradigmasını sosyal politikalar aracılığıyla devreye sokmasıyla mümkün kılınacaktır.

Kaynakça

Kitaplar

- Anderson Joel, "Autonomy and Vulnerability Entwined", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Eds) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, 134-161, New York: Oxford University Press, 2014.
- Butler Judith. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, New York: Verso, 2004.
- Cogito, Yaralanabilirlik, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı 87, 2017.
- Collins Jennifer, "The contours of 'vulnerability'", *Vulnerabilities, Care and Family Law* içinde, (Ed.) J. Wallbank-J. Herring, 54-96, Oxon: Routledge, 2014.
- Foster Charles/Herring Jonathan, *Human Thriving and the Law*. Cham: Springer, 2018.

⁹⁰ Formosa, s. 92.

⁹¹ Foster/Herring, s. 63.

- Herring Jonathan, *Vulnerable Adults and the Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Herring Jonathan, *Vulnerability, Childhood and the Law*. Cham: Springer, 2018.
- Koggel Christine M., *Perspectives on Equality: Constructing a Relational Theory*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1998.
- Öktem Niyazi/Türkbağ Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları, 2017.
- Özdemir Nadire, *İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.
- Turner Bryan, *Equality*. Sussex: Ellis Horwood, 1986.
- Turner Bryan S., *Vulnerability and Human Rights*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2006.

Makaleler

- Bielby Phil, "Towards a legal theory of mental health vulnerability", Workshop on Vulnerability and Social Justice, June 17-18, Leeds, Leeds University, (2016), ss. 1-30.
- Brown Kate/Ecclestone/Kathryn/Emmel, Nick. "The Many Faces of Vulnerability", *Social Policy & Society* 16:3, (2017), ss. 497-510.
- Cole Alyson, "Hepimiz Yaralanabiliriz, ama Bazıları Diğerlerinden Daha Çok Yaralanabilir: Yaralanabilirlik Çalışmalarının Politik Muğlaklığı, Tereddütlü Bir Eleştiri, Cogito Yaralanabilirlik içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı 87 (2017), ss. 72-96.
- Çelik Elif, "İnsan Hakları Bakımından Kırılgan Kavramına Bir Giriş ve Kavramın AİHM Kararlarındaki Görünürlüğü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1 (2020), ss. 57-77.
- Dinner Deborah, "Vulnerability as a Category of Historical Analysis: Initial Thoughts in Tribute to Martha Albertson Fineman", *Emory Law Journal*, Vol. 67 (2018), ss. 1149-1163.
- Fineman Martha Albertson, "The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition", *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 20 (2008), ss. 1-24.
- Fineman Martha Albertson, "The Vulnerable Subject and the Responsive State", *Emory Law Journal* 60, no. 2 (2010), ss. 251-276.
- Fineman Martha Albertson, "Vulnerability and the Institution of Marriage", *Emory Law Journal* 64, no. 6 (2015), ss. 2089-2092.
- Fineman Martha Albertson, "Vulnerability and Inevitable Inequality", *Oslo Law Review* 4, no. 4 (2017), ss. 133-149.
- Fineman Martha Albertson, "Vulnerability and Social Justice", *Valparaiso University Law Review* 53, no. 2 (Winter 2019), ss. 341-370.
- Formosa Paul, "The Role of Vulnerability in Kantian Ethics", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie /Wendy Rogers/Susan Dodds*, 88-109. New York: Oxford University Press, 2014.
- Hall Margaret Isabel, "Relational Autonomy, Vulnerability Theory, Older Adults and the Law: Making It Real", *Elder Law Review* 12, no. 1 (2019), ss. i-xxii.

- Hurst Samia A., "Vulnerability in Research and Health Care: Describing the Elephant in the Room?", *Bioethics*, Vol. 22 (2008), ss. 191-202.
- Kart Berfin, "Felsefi Bir Sorun Olarak Muhtecilik ve Çoklu Kırılğanlık", *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, Vol. 8. (2018), ss. 1-17.
- Koçakgöl Muhammet, "CEDAW'ın 'Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 sayılı Genel Tavsiyesi'nde Kırılğanlık Kavramı", *TBB Dergisi* 143 (2019), ss. 385-406.
- MacDowell Elizabeth L., "Vulnerability, Access to Justice, and the Fragmented State", *Michigan Journal of Race & Law* 23 (2017), ss. 51-104.
- Mackenzie Catriona/Rogers Wendy/Dodds Susan, "Introduction: What Is Vulnerability, and Why Does It Matter for Moral Theory?", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, 1-29, New York: Oxford University Press, 2014.
- Mackenzie Catriona, "The Importance of Relational Autonomy and Capabilities for an Ethics of Vulnerability", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, 33-59, New York: Oxford University Press, 2014.
- Rogers Wendy, "Vulnerability and Bioethics", *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* içinde, (Ed.) Catriona Mackenzie/Wendy Rogers/Susan Dodds, 60-87, New York: Oxford University Press, 2014.
- Ruof Mary C., "Vulnerability, Vulnerable Populations, and Policy", *Kennedy Institute of Ethics Journal*, Vol. 14, No. 4 (2004), ss. 411-425.
- Schroeder Doris/Gefenas Eugenijus, "Vulnerability: Too Vague and Too Broad?", *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* (2009), ss. 113-121.
- Wallbank Julie/Herring Jonathan, "Introduction: vulnerabilities, care and family law", *Vulnerabilities, Care and Family Law* içinde, (Ed.) J. Wallbank/J. Herring, 12-53, Oxon: Routledge, 2014.
- Weston Kate, "Me, Myself, and I", *Theorizing Intersectionality and Sexuality* içinde, (Ed.) Yvette Taylor/Sally Hines/Mark Casey, 15-36, London: Palgrave Macmillan, 2010.

İnternet Kaynakları

- European Institute for Gender Equality, "vulnerable groups", <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1429>, Erişim tarihi: 08.08.2020.
- European Comission Migration and Home Affairs, "vulnerable person", https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/vulnerable-person_en, Erişim tarihi: 08.08.2020.

Diğer Kaynaklar

- Çelik Elif, İnsan Onurundan İnsan Kırılğanlığına: İnsan Haklarının Temelinde Yatan Kavramları Yeniden Ele Almak, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara 2015.
- Kurtoğlu Ayça, Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması İçinde Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması, CEİD: Ankara, 2015.

